

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО ПРОГРЕСУ У ПОГЛЯДАХ УЧЕНИХ ХХ – ХХІ СТОЛІТЬ

PHILOSOPHICAL AND LEGAL FUNDAMENTALS OF LEGAL PROGRESS IN THE OUTLOOK OF SCHOLARS OF THE XX – XXI CENTURIES

Сторожук Д.А.,

*аспірант кафедри теорії та історії держави і права
Хмельницького університету управління та права*

Стаття присвячена аналізу філософсько-правових поглядів учених ХХ – ХХІ століть щодо розуміння правового прогресу. Продемонстровано запропоновані вітчизняними та зарубіжними вченими основоположні підходи щодо тлумачення правового прогресу, а також напрями розвитку правової системи. Встановлено залежність правового прогресу від позитивних результатів, здобутих на попередніх етапах розвитку правової системи. Визначено майбутнє правового прогресу через абсолютне забезпечення прав і свобод людини, їх охорони, гарантування і захисту.

Ключові слова: прогрес, правовий прогрес, правовий розвиток, принципи права, правова культура.

Статья посвящена анализу философско-правовых взглядов ученых ХХ – ХХІ веков относительно понимания правового прогресса. Продемонстрированы предложенные отечественными и зарубежными учеными основополагающие подходы в отношении толкования правового прогресса, а также направления развития правовой системы. Установлена зависимость правового прогресса от положительных результатов, полученных на предыдущих этапах развития правовой системы. Определено будущее правового прогресса через абсолютное обеспечение прав и свобод человека, их охраны, гарантирования и защиты.

Ключевые слова: прогресс, правовой прогресс, правовое развитие, принципы права, правовая культура.

The article is devoted to the analysis of the philosophical and legal views of scientists of the XX – XXI centuries on understanding of legal progress. The basic approaches offered by domestic and foreign scientists on the interpretation of legal progress, as well as directions of the development of the legal system, are demonstrated. The dependence of legal progress on the positive results obtained at the previous stages of the development of the legal system was established. The future of legal progress is determined through the absolute guarantee of human rights and freedoms, their defense, guarantee and protection.

Key words: progress, legal progress, legal development, principles of law, legal culture.

Постановка проблеми. Проблематика прогресу у праві є однією з найбільш актуальних і водночас найбільш складних проблем філософії права. З'явившись ще в далекому минулому, вона особливо різко актуалізувалася, коли динаміка суспільного життя, соціального розвитку стала збільшуватися. Визначення правового прогресу як цілеспрямованого, незворотного, поступального руху права з метою втілення ідеальної моделі в правову реальність зумовило дослідження філософської категорії прогресу. У цьому незаперечно цінність становлять погляди зарубіжних та вітчизняних учених ХХ – ХХІ століть щодо розуміння сутності правового прогресу.

Стан дослідження. Питання правового прогресу досліджували такі вчені, як: А. Барсуков, С. Задорожна, А. Карась, Л. Карсавін, Н. Кейзеров, К. Ніколіна, І. Оборотов, С. Сафронова та інші. Проблематика правового прогресу в напрямі побудови правового ідеалу порушувалася у працях: А. Венгерова, Ю. Козлова, А. Малько, І. Сенякіна, В. Сирих та інших. Питанням цінностей у правовому прогресі, захисту прав людини, механізмів їх дотримання та реалізації приділено увагу у працях В. Баранова, А. Воронцової, А. Семітко та багатьох інших.

Метою статті є з'ясування філософсько-правових засад правового прогресу у поглядах учених ХХ – ХХІ століть.

Вклад основного матеріалу. Варто відзначити, що початок ХХ століття характеризувався не надто оптимістичними поглядами на існування правового прогресу. Це, насамперед, було зумовлено впливом Першої, а згодом Другої світових воєн, втручанням у суспільне життя тоталітарних режимів, існуванням глобальних суспільних проблем, які ставили під сумнів саме існування людства. У результаті на зміну історичному оптимізму прийшов глибокий песимізм, розчарування в самій ідеї прогресу [10, с. 64]. Підтвердженням цьому є роботи відомих західних філософів та науковців: «Занепад Європи» О. Шпенглера, «Розчарування в прогресі» Р. Арона, «Смерть прогресу» Б. Джеймса, «Ілюзії прогресу» Ж. Сореля, «Метод

спроб і помилок та ідея прогресу» М. Пірі, «Міф про неминучість прогресу» Ф. Ферраротті, «Міфи людської еволюції» Н. Елдріджа і Я. Теттерсола та інші [10, с. 64–65]. Відтак панівними були уявлення щодо відсутності прогресу. Люди скептично ставилися до розвитку у напрямі кращого, ціннішого, ідеального, вищого, розвинутішого, досконалішого. У суспільній свідомості поширився сумнів щодо можливих подальших перспектив вдосконалення життя людини.

Погоджуючись з існуванням прогресу в освіті, науці та техніці [17, с. 451], багато вчених, філософів, науковців ХХ ст. заперечували існування прогресу взагалі, вказували на неможливість його доведення [12, с. 79]. Німецький філософ Карл Ясперс вважав, що в освітній сфері та технічних науках світова історія може розглядатися як розвиток по висхідній лінії, характеризується збільшенням досягнень. Учений зазначав, що історія відображає рівні цього просування (зростання), яке в цей час досягло свого піку. Однак людська природа, етос людини, доброта і мудрість людини не схильні до такого розвитку. Тому прогрес може існувати тільки в знанні, техніці, в створенні передумов для нових людських можливостей, але не в субстанції людини, не в її природі [21, с. 137, 158, 258].

К. Ясперс описував майбутнє, до якого рухається людство словами: «мета – свобода» [21, с. 166]. Свобода людини починається з того моменту, коли в державі діють прийняті закони, коли держава відповідає ознакам правової, коли в суспільстві існує політична свобода. К. Ясперс формулює правовий ідеал, до якого рухається людство. А якщо ідеал – правовий за своїм змістом, то рух до нього не може не бути правовим. Мислитель неодноразово звертався до ідеї правового устрою, світового правового порядку. Серед шляхів і засобів досягнення прогресу значне місце він відводив правовим засобам. Проте К. Ясперс вважав, що прогрес не є головним змістом людського життя, не є напрямом його руху. Людина живе не для того, щоб кудись рухатися. Людський розум безсилий направ-

ляти історію в потрібному руслі. Людство не чекає в майбутньому раю на землі, але «те, що має свій початок, має й свій кінець, нехай він прийде навіть через мільйони чи мільярди років» [21, с. 269].

Не погоджуючись з наведеними міркуваннями, варто зазначити, що заперечення ідеї суспільного прогресу, зокрема правового, негативно впливатиме на процес суспільного розвитку, оскільки суспільство рухатиметься в невідомому напрямі, не маючи перед собою цілі, мети, бажаних орієнтирів. Як вважає Н. Федорук, нині багато вчених заперечують ідею прогресу, але якщо не визнавати наявності прогресу, то втрачають сенс такі проблеми, як орієнтири суспільного розвитку [15, с. 1].

Таким чином, ХХ століття характеризувалося не тільки песимістичними настроями в питанні прогресу. До мислителів, що мали різні філософські та світоглядні підходи, однак були переконані у поступальному розвитку суспільства та права, належать: П'єр Тейяр де Шарден [18], А.Н. Уайтхед [14], Е. Муньє [5], Альберт Швейцер. А. Швейцер визначає саму культуру як «прогрес, матеріальний та духовний прогрес як індивідів, так і різноманітних спільнот» [19, с. 55]. У роботі «Філософія культури» він вказує: «Культура – це сукупність прогресу людини і людства в усіх галузях і напрямках за умови, що цей прогрес слугує духовному вдосконаленню індивіда як прогресу прогресів» [19, с. 95]. Критерієм розвитку культури, а відтак і прогресу, він вважав досягнутий суспільством рівень гуманізму, коли людина розглядається як найвища мета і цінність.

Проблеми взаємодії різних правових систем, необхідність врахування досягнень минулих часів, ідеї правового прогресу завжди були предметом наукових суперечок, обговорень та дискусій. Особливу увагу цим питанням, а також цілям правового розвитку, сутності правової культури, спадковості різних форм права приділили російські науковці, філософи, публіцисти: Б. Кістяківський, Н. Коркунов, А. Куніцин, П. Лавров, Н. Михайлівський, С. Муромцев, А. Мушніков, П. Новгородцев, В. Соловйов, С. Трубецької, Б. Чичерін, Г. Шершеневич та інші.

Російський соціолог Н. Михайлівський прогресивним називав тільки той рух, який підвищує рівень задоволення особистості і зменшує її страждання. З'ясувавши вплив різних форм суспільного життя людей на цей процес, він дійшов висновку, що проста кооперація найбільше наближає людину до можливості досягнення щастя. Відтак загальний рух історії, на думку вченого, спрямований в бік, протилежний прогресу [1, с. 27].

Є. Трубецької визначив мету правового прогресу як надання окремій людині максимальної зовнішньої свободи, сумісної із загальним благом суспільства. Проте стан і поняття свободи для різних держав і народів є різними, а тому зміст і максимальна свобода також є відносними поняттями, схильними до змін [13, с. 417].

Серед представників російської філософської думки питанням прогресу, суспільного розвитку, історичним змінам приділили увагу також М. Бердяєв, С. Булгаков, В. Ерн, М. Карсєєв, К. Леонтьєв, М. Лоский, Я. Магазинер, М. Рейснер, П. Сорокін, П. Стучка, С. Франк.

Спільним для всіх російських філософів було заперечення позитивістської теорії прогресу, яка нівелює релігійні цінності та ідеали (наприклад, ідеал верховенства Божого). Що стосується ідеї правового прогресу, то вона тісно пов'язана з ідеєю суспільного прогресу. Так, якщо деякі з науковців і відкидали існування загального суспільного прогресу, то серед них немає практично нікого, хто б не визнавав прогресу (вдосконалення) в окремих сферах суспільного життя (технічний, освітній прогрес тощо). Відтак, на думку вчених, потрібно аналізувати конкретні сфери суспільного життя та їх розвиток. Крім того, якщо в окремих сферах суспільного життя прогрес існує, то він може по-різному співвідноситись із прогресом в ін-

ших сферах, а також загальним суспільним та культурним розвитком: може фіксуватися прогрес, регрес, зупинення, застій тощо. Однак у будь-якому разі визнання прогресу хоча б в одній сфері людської життєдіяльності робить неминучим розгляд суспільного прогресу (регресу) загалом [10, с. 70]. Крім того, правова культура може бути розглянута загалом як юридичні знання, правосвідомість. Вона визначається як частина загальносуспільних знань і умінь, прогрес яких є незаперечним. Незважаючи на це, в окремих сферах і підсистемах суспільства прогрес все ж є більш відчутним, помітним, зрозумілим, ніж суспільний прогрес у цілому.

Проблематику правового прогресу досліджували також такі вчені, як: Е. Аграновська, В. Бабаєв, А. Барсуков, В. Босенко, С. Задорожна, Е. Зорченко, А. Карась, Л. Карсавін, Н. Кейзеров, Н. Колдаєва, А. Косарєв, О. Люкіна, Т. Наконечна, Н. Неновські, К. Ніколіна, І. Оборотов, Р. Русинів, Н. Тарасов, Л. Тіунова, З. Черниловский, Г. Швеков та інші.

Питання правового прогресу як зміни правової дійсності в напрямі певного ідеалу порушувалися у працях таких учених: М. Байтіна, А. Венгерова, Н. Вопленко, Ю. Гревцова, Р. Енгибарян, Ю. Козлова, В. Лазарева, О. Лейста, В. Летяєва, Є. Лукашова, А. Малько, А. Медушевського, Р. Мухаєва, А. Піголкіна, В. Розіна, І. Сенякіна, В. Сорокіна, В. Сирих, В. Хропанюка та інших.

Питанням цінностей у правовому прогресі, захисту прав людини, механізмів їх дотримання та реалізації приділено увагу у працях С. Алексєєва, В. Баранова, В. Нерсесянца, П. Рабіновича, А. Черданцева та інших. Питання співвідношення правової спадщини, національної правової культури, правового прогресу, їх зміст та особливості досліджували: І. Іванніков, І. Ільїн, Д. Керімов, Н. Матузов, В. Сальніков, А. Семітко, В. Сіноков, В. Туманов та інші.

Розглянемо окремі погляди щодо розуміння правового прогресу, запропоновані вітчизняними та зарубіжними вченими.

І. Оборотов визначив правовий розвиток як послідовний процес односпрямованих змін, який відбувається у просторово-часовому континуумі та охоплює собою міжчасову наступність і просторову акультурацію. На думку вченого, розвиток у бажаному напрямі по висхідній лінії називається прогресом, по низхідній – регресом, занепадом, деградацією, поверненням. Категорія прогресу сприймається як філософсько-історичне узагальнення, але не може претендувати на роль загального закону розвитку [7, с. 5–6]. Прогрес і регрес – це завжди процеси односпрямованих, тобто незворотних у часі змін; а значить, і той, і інший входять у більш широке поняття розвитку, але виступають не як його форми, а лише як його оціночні характеристики. Це ж підтверджується і дослідженнями антропологів: вони зазначають, що еволюція – це справді послідовна зміна якісних характеристик системи; але не завжди новий якісний стан має вищий порівняно з попереднім рівень організації. У зв'язку із цим неможливо говорити про прогрес як про єдину властивість еволюції – прогрес і регрес змінюватимуть один одного в процесі розвитку [7, с. 7]. Відтак, характеризуючи процес розвитку права, на думку вченого, неможливо однозначно стверджувати, які зміни відбуваються, позитивні чи негативні, оскільки це в будь-якому разі є предметом суб'єктивної оцінки.

Прогрес і регрес досліджувалися науковцем у контексті правового розвитку (еволюційним чи революційним шляхом). Еволюційний шлях є найбільш бажаним: він дає змогу системі розвиватися без різких змін, стрибків, і, підтримуючи наступність між минулим і теперішнім, забезпечувати баланс між традиціями та новаціями [7, с. 6].

Аналогічних висновків дійшов і російський філософ першої половини ХХ ст. Л. Карсавін. Він стверджував, що прогрес – це таке ж оціночне судження, як і регрес: віра в прогрес – це перенесення ідеалу у майбутнє, а віра

в регрес – у минуле. Отже, те, що в одній системі цінностей виглядає як прогрес, в іншій здаватиметься регресом [8, с. 112]. Згідно з твердженнями Л. Карсавіна, прогрес і регрес є категоріями оціночними. Більше того їх не можна використовувати для оцінювання історичної епохи у цілому, в усіх її виявах, оскільки це спотворюватиме істину: можна говорити про прогресивність (або регресивність) лише окремих сфер життя – науки, техніки, соціального забезпечення тощо. Водночас одне й те ж явище може бути оцінено з діаметрально протилежних позицій. Відтак розвиток у цілому може відбуватися еволюційним або революційним шляхом, а прогрес і регрес є тільки суб'єктивними характеристиками розвитку.

Своєю чергою К. Ніколіна визначила правовий прогрес як цілеспрямований, незворотний, поступальний рух права з метою втілення ідеї права (ідеальної моделі) в правову реальність. Такий підхід дає змогу зберегти уявлення про право як ціннісний орієнтир, що підлягає трансформації для адекватного відображення суспільних потреб. Якщо ж прогрес у праві розглядати виключно як оціночну категорію, що має суб'єктивний характер, то є небезпека підвищення рівня правового нігілізму. На думку науковця, незрозумілим є проведення змін, які у підсумку будуть визначені як негативні [6, с. 216].

Правовий прогрес – це явище, яке характеризується самовизначенням, саморозвитком і не може бути кероване імперативно. Лише ті зміни правової реальності, які сприймаються (а отже, легітимуються) конкретним суспільством, можуть визначатись як прогресивні. З позиції цивілізаційного підходу для розвитку соціуму це означає, що правовий прогрес є нелінійним процесом і передбачає альтернативні шляхи розвитку для кожної цивілізації. Це, своєю чергою, вказує на існування суспільств з різним рівнем розвитку правових систем [6, с. 216–217]. При цьому К. Ніколіна наголошує, що правовий прогрес має втілювати гармонійне поєднання правових традицій, цінностей та інноваційних підходів, зумовлених модернізацією суспільного життя. Це свідчить про те, що розвиток права відбувається еволюційно, тобто ґрунтується на історично сформованих національно-культурних особливостях конкретного правового простору. Саме ідея права як аксіологічний компонент правової реальності виступає тим відносно статичним (консервативним) елементом, який має бути взятий за основу прогресивного розвитку [6, с. 217]. Відтак учена переконана, що на відміну від інших видів соціального прогресу (наприклад, науково-технічного, економічного), які можуть розвиватися революційним шляхом внаслідок відкриття інноваційних технологій і методів, для правового прогресу все ж характерний поступальний еволюційний шлях розвитку. Соціальний прогрес віддзеркалює загальну лінію розвитку суспільства, яка не виключає можливості тимчасових і часткових історичних поворотів, зламів, призупинень, застоїв, відсутності рухів, загибелі окремих цивілізацій тощо. Проте тільки традиційний поступовий еволюціонізм вказує на помірний, висхідний, орієнтований на майбутнє правовий розвиток.

З позиції цивілізаційного підходу історичний процес постає не монолітною послідовністю, а поліцентричним процесом розвитку і змін таких культурно-історичних форм, як цивілізації. За цивілізаційного підходу історичний шлях людства постає не як однолінійний і неухильний рух єдиного суб'єкта – людського суспільства загалом, а як сукупність самобутніх історичних організмів, багатолінійний, поліцентричний багатомірний процес, перебіг якого не зводиться до сукупності змін поступального характеру. Цивілізації виступають як макроіндивіди історії, в кожному з яких фокусується, відтворюється, уособлюється відповідною мірою і специфічним саме для нього чином увесь всесвітньо-історичний процес. За нелінійного розуміння прогрес вбачають не у невпинному і нескінченному русі людства в одному «оптимізуючому» напрямі «від

менш досконалого до досконалішого», але не меншою мірою – у саморозвитку, самовизначенні, самовдосконаленні і самоздійсненні кожною цивілізацією притаманних їй задатків, здібностей і можливостей [16, с. 343–344].

На думку А. Караса, правовий прогрес безпосередньо пов'язаний із вихідними засадами права. Вчений, аналізуючи правовий прогрес, визначає необхідність «правильно оцінювати його вихідні позиції». Щодо цілей правового прогресу, то ними «можуть бути лише загально визнані еталони» у формі системи правових цінностей, «що розвивається і вбирає досягнення світової юридичної культури» [4, с. 88]. Відтак А. Карась пов'язує правовий прогрес із принципами права як вихідними засадами права, вважає його кінцевою метою дотримання правових цінностей.

Особливу увагу дослідженню правового прогресу в контексті основоположних принципів права приділено А. Воронцовою. На думку науковця, не тільки самі принципи права визначають те, яким буде право, перспективи його розвитку, а й досягнення правового прогресу у відповідній правовій системі (або в певній її частині) забезпечує максимально можливе втілення основоположних принципів права [3, с. 3]. Таким чином, основоположні принципи права виступають не тільки як межі правової системи, але й як мета та орієнтир розвитку правової системи. Або, іншими словами, задають вектор (напрямок) правового прогресу.

Правовий прогрес, визначаючи напрям розвитку правової системи, безпосередньо залежить від міри, з якою основоположні принципи права представлені та втілені на всіх рівнях правової системи: ідеологічному, нормативному та функціональному. Такий підхід дає змогу розглядати основоположні принципи права як межі, які встановлюються для змін правової системи, дотримання яких забезпечує правовий прогрес, а їх порушення зумовлює регрес правової системи. Основоположні принципи права залежні між собою, а їх синергія посилює правовий прогрес [3, с. 7]. У цьому відношенні категорія «правовий прогрес» може виступати як інструментом удосконалення правової системи, так і засобом пізнання правової дійсності.

А. Барсуков, досліджуючи правовий прогрес зазначив, що він залежить від загальносоціального, під яким розуміють цілеспрямований цілісний висхідний розвиток суспільства, що відбувається протягом певного відрізка часу, пов'язаний з якісним перетворенням форм людського життя, вдосконаленням особистості тощо [1, с. 11]. На переконання вченого, категорію «правовий прогрес» варто розглядати у двох значеннях: вузькому і широкому залежно від сфери, на яку поширюється правовий прогрес. У вузькому – як характеристику правової системи, а в широкому – правового життя. Правовий прогрес у вузькому значенні треба визначати як поступальний, цілеспрямований, вказуючий на досягнення певних результатів, природно-історичний, який характеризується висхідною спрямованістю, процес розвитку правової системи. Правовий прогрес у широкому значенні – це природно-історичний, поступальний процес удосконалення правового розвитку суспільства, підвищення рівня його правового життя, що характеризується досягненням якісно нової мети [1, с. 11–12]. Найбільш прийнятний показник правового прогресу за А. Барсуковим – правова культура, що включає в себе сукупність норм, цінностей, юридичних інститутів, процесів і форм, що виконують функцію соціоправової орієнтації людей у конкретному суспільстві. Правова культура є самостійним явищем і не тільки відображає, а й сама визначає правове життя і правовий розвиток держави [1, с. 12–13].

На переконання А. Семітко, правовий прогрес (авт. прогрес правової культури) – це розширення обсягу прав і свобод особистості, підвищення рівня їх захищеності. Поява права, правової свідомості, правової культури тісно пов'язані з виокремленням з обцинного соціуму осо-

бистості, з процесами індивідуалізації культури. Відтак правовий прогрес загалом йде від соціоцентристського до персоніцентристського типу правової культури, в центрі якого стоїть особистість, її права, свободи і законні інтереси, а всі правові засоби, механізми та інститути спрямовані на підтримку центрального, провідного становища особистості як найвищої цінності у праві [10, с. 11].

В. Воднік досліджував правовий прогрес у зв'язку з формуванням правової культури суспільства, усіх його соціальних груп. На його думку, проголошення ідеї створення громадянського суспільства та демократичної, соціальної, правової держави може бути реальною лише за умови, що політична і правова реформи поєднуються з формуванням правової культури суспільства [2, с. 226]. Відтак правова культура може виступати якісною характеристикою правового прогресу, відображаючи ідеї та принципи права.

На думку С. Сафронової, проблематика прогресу є філософською і розкривається через поняття культурного прогресу. Правовий прогрес – це цілеспрямований процес переходу від нижчих форм розвитку правової системи суспільства до більш високих, пов'язаний зі свідомою громадською діяльністю суспільства, що характеризується виходом за межі спадкового правового розвитку і появою нового [9, с. 9]. Сутність правового прогресу розкривається в поняттях нижчої і вищої форм розвитку правової системи суспільства, цілей, механізмів впливу людини, суспільства і держави на позитивний розвиток правових явищ, процесів, інститутів, норм тощо [9, с. 19].

Вчена вважає, що однією з основних умов розвитку правової системи є наступність (спадковість). Спадковість і прогрес – поняття, тісно пов'язані між собою. Правовий розвиток як єдиний процес означає, що елемент наступності в ньому не може не виникати. Проте зумовлювати прогрес тільки спадковістю не можна, інакше все зводиться до простої повторюваності. Отже, прогрес правової системи – це «вихід за межі спадковості», поява нових елементів у праві [20, с. 9]. Причому «нове» в правовій системі тільки тоді досягає свого призначення, коли воно спроможне сприймати й акумулювати найкраще з минулого, гуманне та правове, що створено в ході багатовікового правотворчого процесу, а також відповідає актуальним потребам суспільного життя [9, с. 19]. У кожній системі права «нове» не просто співіснує поряд зі «старим», а постійно перебуває з ним у складній взаємодії, під час якої може змінюватися не тільки характер цієї взаємодії, не тільки співвідношення між «старим» і «новим», але й самі вони змінюються, аж до остаточного переходу одного в інше.

Відтак правовий прогрес – це включення нижчого (старого) до вищого (нового), підпорядкування нижчого вищому на основі підвищення рівня організації цілого. Поступальний розвиток, що передбачає збереження на нових (вищих) рівнях позитивних результатів, здобутих на попередніх етапах історії правової системи, є необхідною умовою правового прогресу загалом [9, с. 20–21]. Таким чином, правове наслідування (спадкування) є головним критерієм правового розвитку. Рух уперед відбувається внаслідок відштовхування від старого, а не під впливом усвідомленого ідеалу майбутнього. Суспільство в певний

момент є незадоволеним станом регулятивних систем, зокрема правовою, і, заперечуючи, змінюючи застаріле, будує щось нове [9, с. 31–32].

Ключем до розуміння сутності сучасного прогресу вчена вважає загальнолюдську тенденцію гуманістичного розвитку. Її основу становить теорія природних прав людини. Проте джерелом прав людини визначається не природа людини, як це було раніше, а саме суспільство, яке перебуває на певному етапі розвитку. Основоположною ціллю правового прогресу є максимальна реалізація прав і свобод людини, а самі права і свободи людини розглядаються науковцем як цінності [9, с. 17].

Суспільний прогрес загалом, а також правовий як одну з його форм проаналізував В. Скворець. На його думку, суспільний прогрес виступає як висхідний розвиток людства від нижчих ступенів своєї соціально-економічної, політичної і духовної організації до вищих; якісне оновлення форм суспільного життя і відносин між людьми; поступальну зміну загальноцивілізаційних і формаційних етапів розвитку соціуму» та має безпосереднє відношення до розвитку життєвого устрою народу [11, с. 132]. Вчений визначив, що в основі заперечення суспільного прогресу лежить ідея заперечення спадковості поколінь, а по суті – ідея заперечення органічного зв'язку минулого, теперішнього і майбутнього в історії кожного народу. Відтак новим аспектом аналізу суспільного (соціального, правового) прогресу має стати специфіка його відображення в різних цивілізаційних системах. Цивілізаційна та національна специфіка розвитку уявлені про суспільний прогрес пов'язана з історичною пам'яттю народу і відкладає глибокий слід у його свідомості [11, с. 128].

Тут також слід підтримати думку, висвітлену колишнім Генеральним секретарем ООН Кофі Аннаном, котрий підтвердив універсальність прав людини і заявив, що права людини не далекі жодній культурі і притаманні всім націям. Для всіх людей на вулицях населених пунктів Азії, в містах Африки і на площах Європи вони є виявом соціального і правового прогресу. Слушною також вбачається позиція Верховного комісара з прав людини стосовно того, що громадянське суспільство сприяє встановленню людської гідності і свободи. Це важливо, «щоб питання прав людини були інтегровані в єдине ціле, щоб вони були об'єднані в єдину систему, таким чином це розширює наші можливості діяти спільно для суспільних цілей, для досягнення миру, прогресу і демократії» [22, с. 143].

Висновки. Правовий прогрес – це явище, яке характеризується самовизначенням, саморозвитком і не може бути кероване імперативно. Вчені пов'язують його з прогресивними змінами правової реальності; поступальним розвитком права; гармонійним поєднанням правових традицій, цінностей та інноваційних підходів; основоположними принципами права; дотриманням правових цінностей; вдосконаленням особистості; підвищенням рівнем правового життя; розширенням обсягу прав і свобод особистості, а також удосконаленням права на підставі правового минулого. У будь-якому разі розуміння правового прогресу неодмінно пов'язане із гуманізмом, коли людину розглядають як найвищу соціальну мету і цінність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Барсуков А.Ю. Правовой прогресс как юридическая категория: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Саратов, 2004. 191 с.
2. Воднік В.Д. Роль правової освіти у формуванні правової культури українського соціуму за умов його модернізації. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». № 3(17). 2013. С. 226–228.
3. Воронцова А.В. Правовой прогресс та основоположні принципи права. Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, Серия «Юридические науки». Том 27(66). 2014. № 2. С. 3–8.
4. Карась А.Г. Співвідношення понять «цінність права» і «правова культура». Держава і право. Вип. 52. С. 86–92.
5. Мунье Э. Что такое персонализм? М., 1994. 128 с.
6. Николина К.В. Правовой прогресс як форма правового життя. Науково-практичний юридичний журнал «Альманах права». 2016. № 7. С. 215–218.
7. Оборотов І. Об'єктивні і суб'єктивні виміри правового розвитку. Юридичний вісник, 2013/3. С. 5–11.
8. Павленко Ю.В. Історія світової цивілізації. К.: Либідь, 2000. 380 с.

9. Сафронова С.А. Правовое наследие и аккультурация в условиях правового прогресса общества: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Нижний Новгород, 2000. 169 с.
10. Семитко А.П. Развитие правовой культуры как правовой прогресс (проблемы теории и методологии): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Екатеринбург, 1996. 288 с.
11. Скворець В.О. Соціальний прогрес як суспільствознавча проблема. Гуманітарний вісник ЗДІА. 2011. № 47. С. 123–133.
12. Тиллих П. Избранное: Теология культуры. М., 1995. 479 с.
13. Трубецкой Е.Н. Лекции по энциклопедии права. История русской правовой мысли. М., 1998. С. 389–424.
14. Уайтхед А.М. Избранные работы по философии. М., 1990. 720 с.
15. Федорук Н.М. Мораль та суспільний прогрес: автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03. Харків, 2005. 20 с.
16. Філософія: навч. посіб. / Л.В. Губерський, І.Ф. Надольний, В.П. Андрущенко та ін.; За ред. І.Ф. Надольного. 2-ге вид., випр. К.: Вікар, 2001. 516 с.
17. Франк С.Л. Свет во тьме. Опыт христианской этики и социальной философии. Духовные основы общества. М., 1992. 511 с.
18. Шарден П. Феномен человека. М., 1987. 240 с.
19. Швейцер А. Благоговение перед жизнью. М., 1992. 576 с.
20. Швейков Г.Д. Преемственность в праве. М., 1983. 184 с.
21. Ясперс К. Истоки истории и ее цель. Смысл и назначение истории. М., 1994. 527 с.
22. Грищук О.В., Гелеш А.І. Формування та розвиток ідей гуманізму в праві: монографія. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права 2013. 288 с.